

„... CHIPUL SĂU ÎN MOȘTENIREA SA” (IV)

Pricepera și spiritul de inițiativă ale generalului V. Rudeanu s-au ilustrat pregnant și în organizarea chetei populare menite să întregască fondurile necesare edificării monumentului – acțiune desfășurată cu participarea membrilor comitetului de inițiativă, în care au fost cooptate soțiile unor înalți demnitari de stat și oameni de bună calitate. Atît dobîndirea materialelor (piatra de Cosăuți, bronzul), apoi munca patriotică a ostașilor, contribuția dezinteresată a funcționarilor primăriei, cît și adunarea fondurilor (colecta publică) s-au realizat pe diverse căi, fiind utilizate toate mijloacele posibile. În contextul dat invocăm drept o modalitate de participare la acțiunea de colectare a fondurilor contribuția scriitorului Constantin Ignătescu (născut în 1889 în comuna Dumbrăveni din județul Botoșani și decedat în 1968 la București), funcționar public și truditor pe tărîm cultural cu o activitate de 14 ani în Basarabia. Mai puțin cunoscut astăzi și datorită vitregiilor timpului, acest om a exercitat, între altele, cîteva funcții importante la Chișinău în perioada interbelică, fiind președinte al Uniunii Presei Române Libere din Basarabia și subdirector al Teatrului Național din Chișinău. În această ultimă calitate și-a adus obolul la întregirea chetei publice organizate de comitetul pentru înălțarea monumentului prin vîrsarea în fondul special a întregului beneficiu rezultat din jucarea pe scena teatrului a spectacolului montat după poemul său *Amintirile lui Mogîldici*, director al teatrului fiind scriitorul Ludovic Dauș (1873-1954), a cărui soție, Ketty, la rîndu-i făcea parte din comitetul condus de generalul Vasile Rudeanu. Astfel, adică prin eforturile românilor de pretutindeni, s-a construit monumentul lui Ștefan cel Mare și Sfînt la Chișinău!

Din comitetul pentru adunarea fondurilor au mai făcut parte soțiile unor militari (generalii Tomescu și Fîru, coloneii Bălășescu, Karp și Hermeziu, maiorul Ionașcu, toți ofițeri superiori ai armatei române, aflați în subordinea generalului Vasile Rudeanu), ale unor foști primari ai municipiului Chișinău (Vladimir Herța, Vasile Bîrcă, Gherman Pîntea); ale unor oameni politici și de stat (Constantin Climescu, fost procuror general și prim-președinte al Curții de Apel Chișinău, Ioan Pelivan, vajnic luptător pentru Unire, fost ministru și, în mai multe rînduri, deputat al Parlamentului României) ș. a.

Printre cei ce au promovat și sprijinit prin fapte concrete ideea a fost și generalul de divizie Ioan Rîșcanu, un alt distins cadru militar de înalt rang al Armatei Române. Faptul că s-a implicat activ în soluționarea unor probleme vizavi de desfășurarea lucrărilor e demonstrat și de prezența numelui său în scrisorile-reportaj ale sculptorului

Al. Plămădeală. Născut la Cahul în 1874, în răstimpul cînd acest județ s-a aflat în componența vechiului regat și făcînd carieră în Armata Română, generalul Ioan Rîșcanu a revenit în provincia natală în 1918 în calitate de comandant al Diviziei 1 Vînători. Calitățile lui umane și profesionale, înțelegerea perfectă a stării de lucruri din Basarabia, atenția și grija cu care a abordat necesitățile acestui ținut mărginaș al țării reîntregite l-au făcut, ca și pe colegul său, generalul Vasile Rudeanu, foarte popular în rîndul cetățenilor de aici. Contribuția acestor militari de elită la edificarea monumentului Dreptcredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfînt la Chișinău urmează încă să fie studiată și pusă în evidență cu cea mai mare atenție. Avem certitudinea că valorificarea documentelor de arhivă ne va oferi o serie de date noi de cea mai mare importanță la reconstituirea istoricului acestei opere de artă plastică monumentală. Plecarea de la Chișinău, în 1925, a generalului Vasile Rudeanu a încetinit întrucîtva, e adevărat, ritmul lucrărilor. Acestea au fost reluate, într-o fază nouă, către finele anului 1927, cînd în fruntea comitetului îl aflăm pe un alt comandant militar – generalul Romulus Scărișoreanu. Astfel încît putem afirma că, dacă aspectele de ordin artistic-tehnic vizavi de edificarea monumentului au fost soluționate de grupul de creație, apoi partea logistică-organizatorică a fost asigurată de conducerea superioară a armatei dislocate în Basarabia.

Armata a oferit gratis cantitatea necesară de bronz și tot ea a furnizat, ori de cîte ori a fost nevoie, brațe de muncă din rîndul soldaților. Serviciul tehnic al Primăriei în frunte cu arhitectul Eugeniu Bernardazzi a elaborat proiectul de amenajare a soclului și a piațetei din jurul monumentului. Din fondurile acumulate de comitet au fost remunerate doar operațiunile ce nu puteau fi executate altfel: transpunerea în bronz a statuii la Turnătoria lui V. Rîșcanu din București, extragerea și prelucrarea blocurilor de piatră și a plăcilor decorative de la carierele din Cosăuți, pentru postament și piațetă, transportarea lor, cu cotige special construite, pînă la gara Florești (de aici au fost preluate de reprezentantul primăriei capitalei și transportate – intuiim, gratuit – cu trenul pînă la Chișinău). Tot gratuit, trebuie să înțelegem, la solicitarea armatei și prin concursul conducerii C.F.R., a fost transportată de la București la Chișinău, de îndată ce a fost turnată în bronz, statuia voievodului. Parțial, adică în măsura în care comitetul de inițiativă a dispus de fonduri, fără însă a se fi ajuns la valoarea totală, a fost remunerată, credem, contribuția sculptorului Al. Plămădeală ca autor al statuii și, respectiv, a inginerului Gh. Levițchi, care, așa cum am văzut, a condus și supravegheat, secondat de artist, lucrările de montare a

părților constitutive ale monumentului și de amenajare a piațetei. Astfel că devizul de cheltuieli ce se conține în memoriul din 1942 al inginerului Levițchi este unul estimativ. Deși elaborat *post factum*, la un deceniu și mai bine de la finalizarea lucrărilor, documentul, trebuie să admitem, reflectă, în linii mari, obiectiv, suma reală a necesarului pentru edificarea monumentului, chiar dacă, din insuficiență de mijloace, plățile nu au fost făcute la cota deplină și în totalitate pentru toate operațiunile indispensabile. Dacă e să credem afirmațiilor din articolul inserat în „Monitorul ...” citat mai sus, angajații Serviciului Tehnic al Primăriei, inclusiv arhitectul Eugeniu Bernardazzi, nu au fost remunerați în mod special pentru contribuția lor, ei trebuind să se mulțumească cu ceea ce primeau ca funcționari publici (faptul explică, în parte, aluzia din scrisoarea lui Al. Plămădeală de la 15 mai 1926, de persoana care, la cererea generalului Rudeanu, a întocmit inventarul lucrărilor neterminate a fost nu arhitectul E. Bernardazzi, ci inginerul Gh. Levițchi). În ceea ce-l privește pe Al. Plămădeală, acesta a fost remunerat sub cota tarifelor aplicate în cazul executării operelor de artă monumentală, în orice caz, i s-a plătit mai puțin decât au ridicat alți artiști pentru lucrări similare ... Confesiunea lui Al. Plămădeală din scrisoarea adresată soției sale la 15 martie 1927 este cât se poate de concludentă, dar și într-un tot edificatoare asupra problemei abordate aici: „Îți mulțumesc pentru *Gîndirea*. Dacă, între altele, ai citit în această revistă despre monumentul lui Eminescu, pe care îl va face Oscar Han, ia seama în ce condiții lucrează el și cât primește: nici mai mult, nici mai puțin de două milioane (numai pentru machetă și modelul din ghips după care se va turna în bronz); cu alte cuvinte, el ia numai pentru munca sa cu 500.000 mai mult decât costă «Ștefan» împreună cu soclul, cu platforma și întregul monument. Sînt sigur că Eminescu al lui va fi cu mult mai mic decât «Ștefan». Dar crezi că Bernardazzi a primit ceva pentru proiectul soclului «Lupoaiței»?”.

Și puțin mai departe: „Eu întotdeauna m-am aflat departe de afacerile pecuniare legate de monument... Dacă, bunăoară, creația mea merită atenție, Ministerul n-are decât să-mi dea un premiu, eu nu-l voi refuza, cu atît mai mult că am lucrat aproape pe degeaba...”¹

Din toți cei trei specialiști principali ce au lucrat la înălțarea monumentului, cel mai bine – dacă e să luăm în considerare de bune datele din nota informativă a inginerului Gh. Levițchi – au fost remunerați meșterii pietrari de la Cosăuți, cărora le-a revenit, pentru postament, aproximativ 1 mil. 500 mii lei, iar pentru piațetă (bănci, trotuare, borduri, vase decorative) – încă un mln din suma totală de 4 mil. de lei.

Extragerea zăcămintelor de piatră din carierele de la Cosăuți, ne asigură un cercetător al problemei², a început în preajma anului 1900. La început, locuitorii satului lucrau în mod individual, apoi, pe măsură ce creștea numărul comenzilor, pentru a putea activa mai eficient, cei mai mulți dintre pietrari s-au constituit în mici colec-

tive de antreprenori.

Grosimea stratului de gresie de la Cosăuți variază între 10,4 și 22.0 m, piatra fiind suprapusă pe un corp de granit, a cărui înălțime atinge cote de la 0,5 la 8,5 m. Dar, deși granitul de Cosăuți e cunoscut în Europa încă din secolul al XVI-lea ca unul cu valoare de unicat, pentru postamentul lui Ștefan cel Mare autorii au preferat piatra. Au contat, în acest caz, pe de o parte, calitățile deosebite ale acestui material de construcție, iar, pe de altă parte, dorința de a edifica un monument din elementele cele mai caracteristice culturii materiale a locului.

Fără îndoială, opțiunea triumviratului de creație (arhitect, sculptor, inginer) pentru piatra de Cosăuți n-a fost deloc întimplătoare. Mai mult chiar, înclinăm să credem că soluția aleasă se prefigura drept cea mai adecvată, dacă ținem cont de împrejurările în care s-a realizat, pas cu pas, ideea înălțării acestui monument.

Note

1. Vezi: A.N.R.M., F. 2114, inv. I, d. 99, f.11-11 verso.
2. Vezi: Alexei Zagaievski, *Meseria în piatră la Cosăuți*, în „Tiraguetia”, IX, Chișinău, 1999, p. 251.

